

ВИЯВ НЕГАТИВНИХ ЕМОЦІЙ В УКРАЇНСЬКІЙ, РОСІЙСЬКІЙ І АНГЛІЙСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРАХ: МОВЛЕННЄВИЙ ЖАНР ПРОКЛЯТТЯ

ВІРА СЛІПЕЦЬКА

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка,
Дрогобич — Україна

**PRZEJAWIANIE NEGATYWNYCH EMOCJI W UKRAIŃSKIEJ,
ROSYJSKIEJ I ANGIELSKIEJ WSPÓLNOTACH LINGWOKULTUROWYCH:
JĘZYKOWY GATUNEK PRZEKLEŃSTWA**

WIRA SLIPECKA

Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny imienia Iwana Franki w Drohobyczu,
Drohobycz — Ukraina

STRESZCZENIE. W artykule analizowana jest specyfika reprezentacji językowego gatunku przekleństwa w ukraińskiej, rosyjskiej i angielskiej wspólnocie lingwokulturowej. Szczególna uwaga została skupiona na tym, iż właśnie taki rodzaj paremii jak przekleństwo, werbalizuje regułę komunikatywną absorpcji negatywnych emocji. Przekleństwo posiada odpowiednie miejsce w polu konceptualnym “Konflikt”, odznaczającym się osobliwą strukturą. Przekleństwa poprzedzają wynik konfliktu oraz są różnorodnie wyrażane w poszczególnych wspólnotach językowych i kulturowych.

**EXPRESSION OF NEGATIVE EMOTIONS IN UKRAINIAN, RUSSIAN
AND ENGLISH LINGUISTIC CULTURES: SPEECH GENRE OF CURSING**

VIRA SLIPETS'KA

Drohobych State Ivan Franko Pedagogical University,
Drohobych — Ukraine

ABSTRACT. The article focuses on the peculiarities of presentation of the speech genre of cursing in Ukrainian, Russian and English linguistic cultures. It has been emphasized that such kind of paremia as cursing verbalizes the communicative law of absorption of negative emotions. Curse words occupy a certain place in a concept field “Conflict” that has its peculiar structure. Curse words verbalize the consequences of the conflict as it is expressed in different linguistic cultures.

Лінгвокультурологічні дослідження мають давню традицію вивчення. Вони пов'язані передусім із такими знаковими іменами вчених, як В. фон Гумбольдт, О. Потебня, Ф. де Соссюр, Р. Якобсон, Р. Барт, Т. ван Дейк, Л. Вітгенштейн, Г. Гадамер, Ф. Боас, Е. Сепір, Г. Гійом, М. Хайдеггер, Н. Хомський, К. Яксперс та ін.

Загальновідомо, що культура знаходиться у багатовекторній залежності від мови, визначається нею і впливає на неї. У кожній культурі створюються цілісні лінгвокультурні системи з інваріантним центром і варіативною периферією.

У центрі уваги лінгвокультурологічних досліджень знаходиться мовна особистість з розмаїттям соціально-психологічних ролей, стратегій і тактик спілкування.

Безумовно, одним із аспектів мовлення людини є вербалізація її емоційної сфери. У процесі спілкування ми безперестанку виражаємо свої почуття й емоції, оцінюємо довкілля, виказуємо симпатії чи антипатії¹, зокрема й у системі законів комунікації є закон мовленнєвого поглинання емоцій, що вважається своєрідною психотерапевтичною технологією для подолання експресивного стану (емоція, втілена у зв'язну розповідь про неї, поглинається мовленням і зникає), а також закон мовленнєвого посилення емоцій, що передбачає використання у мовленні експресивних засобів, зокрема емоційних вигуків, із метою посилення емоцій, які переживає мовець у момент мовлення.

Для того, щоб „зняти” негативні емоції, мовна особистість уводить у систему комунікативних засобів паремії, серед яких й така мовна одиниця, як прокляття. За функцією в мовленні прокляття можна співвіднести із вигуками чи інтер'єктивними, що практично завжди мають національне забарвлення і „служать для вираження емоційно-вольових реакцій суб'єкта на дійсність, для безпосереднього емоційного вираження переживань, відчуттів, афектів, волевиявлень”².

Паремії належать до тих одиниць мови й мовлення, що входять безпосередньо в дискурс культури, поряд із стереотипами, метафорами, етикетними формулами тощо. Семантика й прагматика паремій виявляє базові коди етнічної культури. Дослідження паремій у їх функціонуванні, орієнтоване безпосередньо на моделювання мовленнєвої діяльності за допомогою цих одиниць, виявлення суб'єктивного дискурсивного паремійного простору — це актуальні завдання сучасного мовознавства, до яких долучимось в цій науковій розвідці.

Науковці включають паремії у склад терміналів фреймової моделі, адже, цілісно відтворювані, ці одиниці стереотипізуються у свідомості носіїв мови і завдяки цьому їх можна віднести до когнітивних фреймів, штампів свідомості, що ієрархічно організують структури знань на основі екстралінгвістичної інформації.

Паремії відображають форми культурно-історичного буття кожного народу, мають національно-специфічний характер, як і вигуки.

Дослідження вчених доводять, що в мові кожного народу переважають мовні засоби, які вербалізують негативні емоції, що пов'язано із особливостями людської психіки: позитивне завжди сприймається як нормативне, а негативне викликає прискіпливе зацікавлення³, а отже, прокляття як вияв негативних людських емоцій, прагнення зняти стрес, мотивований з'явою цих негативних емоцій, є поширеною мовленнєвою формулою, особливо у слов'янських народів, які схильні до більшого зовнішнього вияву своїх почуттів.

Прокляття є складовою концептосфери, або концептополя „Конфлікт”. Відомо, що, крім парадигматичних, синтагматичних, семантичних, функціонально-семантичних полів, у сучасній лінгвістиці мають місце й дослідження концептуальних полів. Ядро таких полів — це концепт як глобальна мисленнєва одиниця, що являє собою „квант структурованого знання”⁴. Одиницею концеп-

¹ Т. Космеда, *Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки*, Львів 2000.

² В. В. Виноградов, *Русский язык*, Москва 1972.

³ Т. Космеда, *Знач. праця*.

⁴ З. Д. Попова, И. А. Стернин, *Понятие „концепт” в лингвистических исследованиях*, Воронеж 1999.

туального поля можуть виступати й паремії, що в мовленні виокремлюються як самостійний мовленнєвий жанр. Мовленнєві жанри — це „віддзеркалення свідомості людини, її культури та належності до певного етносу, самобутності світосприйняття, міфічного та лінгвокреативного мислення, мовних одиниць — символів, фігур і тропів...”⁵, додамо — фольклорних жанрів, паремій, до яких входить прокляття.

Отже, ядром концептуального поля є концепт. Концептуальне поле окреслюється універсально-унікальними функціональними константами, що зреалізуються системою мовних одиниць, зокрема й різними видами паремій.

Конфлікт (від лат. *conflictus* — зіткнення) — зіткнення протилежних інтересів, поглядів, серйозні суперечності, що призводять до ускладнень чи гострої боротьби⁶. Семантичний мінімум концепту „Конфлікт” виражається, вочевидь, як зіткнення протилежних інтересів, поглядів, прагнень, суперечка, яка приводить до боротьби, що зазвичай викликає незадоволення, виражене негативними емоціями.

Конкретизація семантичного мінімуму кожного концепту репрезентується у вигляді універсальних констант, що у виокремленому концепті виражаються як: 1) причини конфлікту; 2) суб’єкти конфлікту; 3) різні форми конфлікту, його результат і наслідки; 4) способи вирішення конфлікту.

У цьому дослідженні розглянемо третю константу — різні форми конфлікту, його результат і наслідки, що вербалізується в українській, російській і англійській мовах. До лексико-паремійних засобів реалізації цієї константи відносимо: укр.: *ворожнеча, боротьба, битва, конфронтація, протиборство, дуель, поєдинок; Мусить чоловік відгризатися на всі боки; У гніві чоловік сам не знає що робить* та ін.; рос.: *вражда, борьба, схватка, конфронтация, противоборство, противостояние, дуэль, поединок, бросить перчатку, вызвать на дуэль; Ссора до добра не доведет; Лихое лихим избывается; Не сошлись обычаями — не бывають дружбе* та ін.; англ.: *hostility, fight, battle, struggle, confrontation, antagonism, duel, fighting; To fight dog, to fight bear; Fight with one’s own shadow; Fights and runs away may live to fight another day; Battle lost next to the greatest misery is a battle gained.*

Етнокультурну специфіку репрезентації конфлікту стосовно української, російської й англійської мов простежуємо у виявленні наслідку конфлікту, з’яві негативних емоцій, виникнення антипатії до суб’єктів конфлікту, що вербалізується мовленнєвим жанром прокляття.

У тлумачних словниках української мови прокляття репрезентовано як багатозначне слово, що містить таку систему лексико-семантичних варіантів: 1) різке засудження кого-чого-небудь, що часто свідчить про безповоротний розрив із ним і супроводжується зловісним побажанням, пророцтвом; засудження, супроводжене відлученням від церкви; 2) прояв різкого осуду кого-чого-небудь, великого обурення кимсь, чимсь, ненависті до когось, чогось і т. ін.; лайливий вислів, яким виражають такі почуття; 3) у *знач. виг.* уживається для вираження великого невдоволення, сильного обурення досади, відчаю і т. ін.; 4) те, що обтяжує, мучить, робить нещасним когось, завдає лиха, горя тощо⁷. Подібне тлумачення знаходимо і в тлумачних словниках російської мови. У тлумачному словнику англійської мови прокляття репрезентовано також як багатозначне

⁵ Р. Помірко, Ф. Бацевич. А. Паславська та ін., *Мовленнєві жанри в міжкультурній комунікації*, Львів 2010, с. 5.

⁶ З. Куньч, *Риторичний словник*, Київ 2001, с. 131.

⁷ *Словник української мови*, в 11 тт., Київ 1977, т. 8, с. 202.

слово із подібною системою значень, хоча послідовність лексико-семантичних варіантів дещо інша: 1) зловісне побажання; 2) відлучення від церкви, піддання анафемі; 3) лайка; 4) лихо, біда⁸. Як бачимо, й семантичний обсяг значень виокремленого слова також є вужчим, що, вочевидь, засвідчує, що в англomовній лінгвокультурі прокляття не має поширення, як у культурах слов'янських, зокрема українській і російській.

Отже, в цій науковій розвідці актуалізуємо таке значення лексеми *прокляття*, що сприймається як лінгвістичний термін, — це різновид паремії, що адекватний до лайливого вислову, зловісне побажання, вияв осуду, ненависті, обурення, невдоволення, досади, відчаю, за допомогою якого людина вербалізує свої негативні емоції і почуття із метою їх часткової нейтралізації.

Порівняння українських, російських і англійських проклять дають змогу виокремити відповідні їх різновиди, що мають подібності і відмінності. Ключовими словами в українських, російських та англійських прокльонах є такі, як: в українській мові — *дідько (чорт), некло* та ін., у мові російській — *леший (черт), недобрый* і под., в англійській — *devil, the Prince of Darkness, the black one, the evil, deuce, hell*, та ін. Звертання до негативних сил потойбіччя стало в комунікації традиційним для того, щоб „зняти” зайві емоції, наприклад: *А сто дідьків у твої бeбeхи та печінки!*⁹; *Нехай тебе чорт вoзьмe!*¹⁰; *Бодай тобі дитько на гробі зіграв!*¹¹; *Леший бы тебя забил!*¹²; *Недобрый его принес!*¹³; *Let one devil ding another; The devil go with thee down the lane!; There is devil in every berry of the grape!*¹⁴; *The devil's child, the devil's luck!; The devil's guts!*¹⁵; *Narrow hell and scum the devil!*¹⁶.

В авторській вибірці зафіксовано українські та російські прокляття, що виражають зловісні побажання:

а) **смерті, хвороби**, наприклад, в українській мові — *А бодай не діждав ночі!*¹⁷; *Аби не дочекався ні Різдва, ні Петра, ні дрібоньких свят!*¹⁸; *Аби дух спустив! А виперло би з тебе дух!*¹⁹; *Бодай тобі на завтра задзвонили!*²⁰; *Бодай ти здох не своєю смертю!*²¹; *Бодай над тобою ворони каркали!*²²; *Колисав би ся на шибениці!*²³; *Щез би як піна на воді!*²⁴; *Аби ти пропав у безвісті!*²⁵; *Душило би*

⁸ В. К. Мюллер, *Великий англо-український словник*, Київ 2008, с. 185.

⁹ М. Номис, *Українські приказки, прислів'я і таке інше*, упоряд., приміт. та вступна стаття М. М. Пазяка, Київ 1993, с. 91.

¹⁰ Там само, с. 175.

¹¹ *Галицько-руські народні приповідки*, у 3 тт., зібрав, упорядкував і пояснив д-р Іван Франко, Львів 2006, т. 1, с. 193.

¹² В. И. Даль, *Толковый словарь живого великорусского языка*, в 4 тт., репринт. воспроизвед. изд. 1903–1909 гг., под ред. И. А. Бодуэна де Куртэне, Москва 1998, т. 2, с. 725.

¹³ Там само, с. 1328.

¹⁴ *The Oxford Dictionary of English Proverbs*. 3rd ed., Ed. By F. P. Wilson 1992, p. 180.

¹⁵ Там само, р. 184.

¹⁶ Там само, р. 185.

¹⁷ *Галицько-руські народні приповідки...*, т. 1, с. 34.

¹⁸ Там само, с. 62.

¹⁹ Там само, с. 102.

²⁰ Там само, с. 194.

²¹ Там само, с. 236.

²² Там само, с. 386.

²³ Там само, с. 374.

²⁴ Там само, с. 720.

²⁵ Там само, с. 801.

твої дихавиці!²⁶; Жерла би тебе хвороба!²⁷; А ломило би тобі кості та би тебе кришило!²⁸; Кольки би тебе сперли та би дихати не дали! Корч би тобі жили рвав!²⁹; Параліч би тебе трафив!³⁰ та ін.; в російській мові — Шоль бы ты, да удавился!³¹; Я тебя как лизну, что ты и ног не соберешь!³²; Вот тебе село да вотчина, чтоб тебя вело да корчило!³³; Майся до первой смерти!³⁴; Пропадай он весь и с начинкою и потрохами!³⁵ та ін.

б) **нещастя, лиха**, наприклад, в українській мові — Бодай би тобі на добре не вийшло!³⁶; Бодай так діждався втіхи від своїх діток!³⁷; Іди в погану дорогу!³⁸; Щоби ся доробив, гей сіль на воді а вода на решеті!³⁹; Злидні би тя побили!⁴⁰; Їв би-с си печінки!⁴¹; А зросту би ти Бог не дав!⁴²; Крав би з-під себе!⁴³; Іди в поганий чес та в лиху годину!⁴⁴ та ін.; в російській мові — Тому лопни глаз, кто не любит нас!⁴⁵; Узнаешь, помнишь, будешь помнить Кузькину мать!⁴⁶; Лихо тому, кто неправду творит кому!⁴⁷ та ін.

Результати цього дослідження свідчать, що в англійській лінгвокультурі використовується брутальна, ненормативна лексика у процесі моделювання „негативної комунікації”. У цій вибірці не було зафіксовано проклять, що належали б до англійської лінгвокультури. Брутальна, ненормативна лексика є реалізатором закону мовленнєвого поглинання емоцій, що простежуємо під час сварки, конфлікту і под., наприклад: *babooning, black adder (an unwise action), bachelor's fair, beef curtains, bump uglies, crack a fat, crock of shit, damn, goddamn, hell, holy shit*⁴⁸. Стосовно англійської лінгвокультури можемо зауважити, що для мовлення англійців, як і для їхнього національного характеру, властива стриманість у вираженні емоцій, більша „прохолодність” мовлення, тому паремійний жанр прокльонів невиражений.

Не заперечуючи наявної здатності у всіх людей відчувати найрізноманітніші почуття, наголосимо, що концептуалізація світу емоцій, їх вираження відбувається в кожній лінгвокультурі своєрідно. Слов'янські лінгвокультури більш широко виражають спектр негативних емоцій, аніж лінгвокультура англійська, що мотивовано специфікою ментальності, національного характеру, вербальної поведінки, а мовленнєвий жанр прокляття репрезентований відповідною паре-

²⁶ Там само, с. 101.

²⁷ Там само, с. 138.

²⁸ Там само, с. 347.

²⁹ Там само, т. 2, с. 378.

³⁰ Там само, с. 672.

³¹ В. И. Даль, *Указан. источник*, т. 2, с. 12.

³² Там само, с. 638.

³³ Там само, с. 435.

³⁴ Там само, с. 809.

³⁵ Там само, с. 1293.

³⁶ *Галицько-руські народні приповідки...*, т. 1, с. 16.

³⁷ Там само, с. 34.

³⁸ Там само, с. 51.

³⁹ Там само, с. 46.

⁴⁰ Там само, с. 256.

⁴¹ Там само, с. 296.

⁴² Там само, с. 278.

⁴³ Там само, с. 409.

⁴⁴ Там само, с. 745.

⁴⁵ В. И. Даль, *Указан. источник*, т. 2, с. 690.

⁴⁶ Там само, с. 800.

⁴⁷ Там само, 1376.

⁴⁸ В. К. Мюллер, *Знач. джерело*, 784 с.

мійною одиницею, більше виявляється, безперечно, також у слов'янських лінгвокультурах.

Увагу лінгвокультурологів сьогодні не може не привернути відображення в мові засобів вираження оцінки, зокрема й емоційної, опис моделей комунікативної поведінки, урахування яких дасть змогу уникнути конфліктів, непорозумінь. Зазначене виражається завдяки вербалізації концептів „терпіння” і „толерантність”, що є перспективою цього дослідження.